

איגוף ימי ב-1192: ריצ'רד לב הארי נוחת ביפו ומביס את צלאח א-דין

עליונות מוחצת בים, כוח אש עדיף ומנהיגות מופתית הקנו לצלבנים ניצחון גדול על המוסלמים ביפו למרות נחיתותם המספרית הבולטת

סא"ל (מיל') ד"ר נח וולפסון

בפיקודו של צלאח א-דין בקרב ארסוף. כמה ימים אחר כך הגיעו ליפו ובמרוצת ספטמבר ואוקטובר ביצרו את יפו מחדש. רק בראשית נובמבר יצאו הצלבנים לכיוון ירושלים, אלא שעד אז התאוששו כוחותיו של צלאח א-דין מהתבוסה בארסוף ואף קיבלו תגבורות. העובדה הזאת ומזג אוויר חורפי שפקד את האזור גרמו לצלבנים לסגת במהלך ינואר 1192 מאזור לטרון ליפו ולאשקלון, שגם אותה ביצרו במהלך החורף.

במהלך אביב 1192 פתח המלך ריצ'רד בפעילות צבאית נרחבת בדרום הארץ וכבש את מבצרי דרום ובית-גוברין. ב-10 ביוני הוא יצא שוב לכיוון ירושלים. ב-3 ביולי הגיעו הצלבנים לנבי סמואל, אך זה היה ההישג המרבי שלהם. כתוצאה

העובדה שבטורקיה, ובכלל זה באנטוליה, שלטו הסלג'וקים המוסלמים מנעה מעבר צבאות נוצריים בדרך היבשה מאירופה לממלכת ירושלים והכריחה את הצלבנים להזדקק לאיגוף ימי אסטרטגי

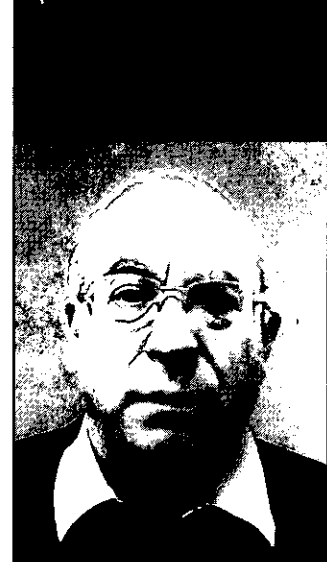
מנטישתם של בעלי ברית חשובים עקב סכסוכים בתוך המחנה הצלבני נותר ריצ'רד עם כוח צבאי קטן מדי, והוא הגיע למסקנה שאין די בכוח הזה כדי לכבוש את ירושלים לא כל שכן להחזיק בה, וכי עדיף להגיע להסדר עם צלאח א-דין, שעימו עמד בקשרי משא ומתן עוד מזמן כיבושה של יפו ב-1191. המשא ומתן נמשך במהלך יוני ויולי 1192. באותה עת שהה ריצ'רד בעכו ותיכנן את כיבוש ביירות. מאחר שהמשא ומתן לא הניב תוצאות, החליטו המוסלמים ליטול את היוזמה הצבאית לידיהם ותקפו את יפו ב-26 ביולי 1192.

האיגוף הימי הוא צורת תמרון שלא הייתה נפוצה במלחמות באזורנו. מסעי הצלב, שהתרחשו לפני 800-900 שנה, מצביעים על חשיבות השליטה בים, שכן השליטה הזאת איפשרה לצלבנים לבצע איגוף אסטרטגי של אנטוליה לאורך כל תקופת שליטתם באזור. העובדה שבטורקיה, ובכלל זה באנטוליה, שלטו הסלג'וקים המוסלמים מנעה מעבר צבאות נוצריים - אלא אם אלה היו גדולים במיוחד - בדרך היבשה מאירופה לממלכת ירושלים והכריחה את הצלבנים להזדקק לאיגוף ימי אסטרטגי. ואכן במשך מרבית ימי הממלכה הגיעו התגבורות הצבאיות מאירופה בעיקר דרך הים.

אולם מסע הצלב השלישי הוא דוגמה מעניינת לאיגוף ימי ברמה הטקטית - איגוף שנעשה תוך כדי לחימה, היה ציר הפעולה המרכזי של הכוח הצלבני, והצלחתו עיצבה את הגבול הדרומי של ממלכת הצלבנים עם תום מסע הצלב השלישי. הנחיתה נעשתה ביפו ב-1192, ומטרת המאמר הזו היא לתאר את המערכה הזאת שנמשכה 11 יום ושהייתה אקורד הסיום של קרבות מסע הצלב השלישי. במאמר מוסגר ראוי לציין כי במאה ה-13 ביצעו הצלבנים שתי נחיתות נוספות מהים, אך לא בארץ ישראל, אלא בחוף מצרים ליד העיר דאמיט. מטרת הנחיתות האלה הייתה לכבוש את דאמיט ולאחר מכן לשאת ולתת על פינויה תמורת קבלתה של ירושלים.

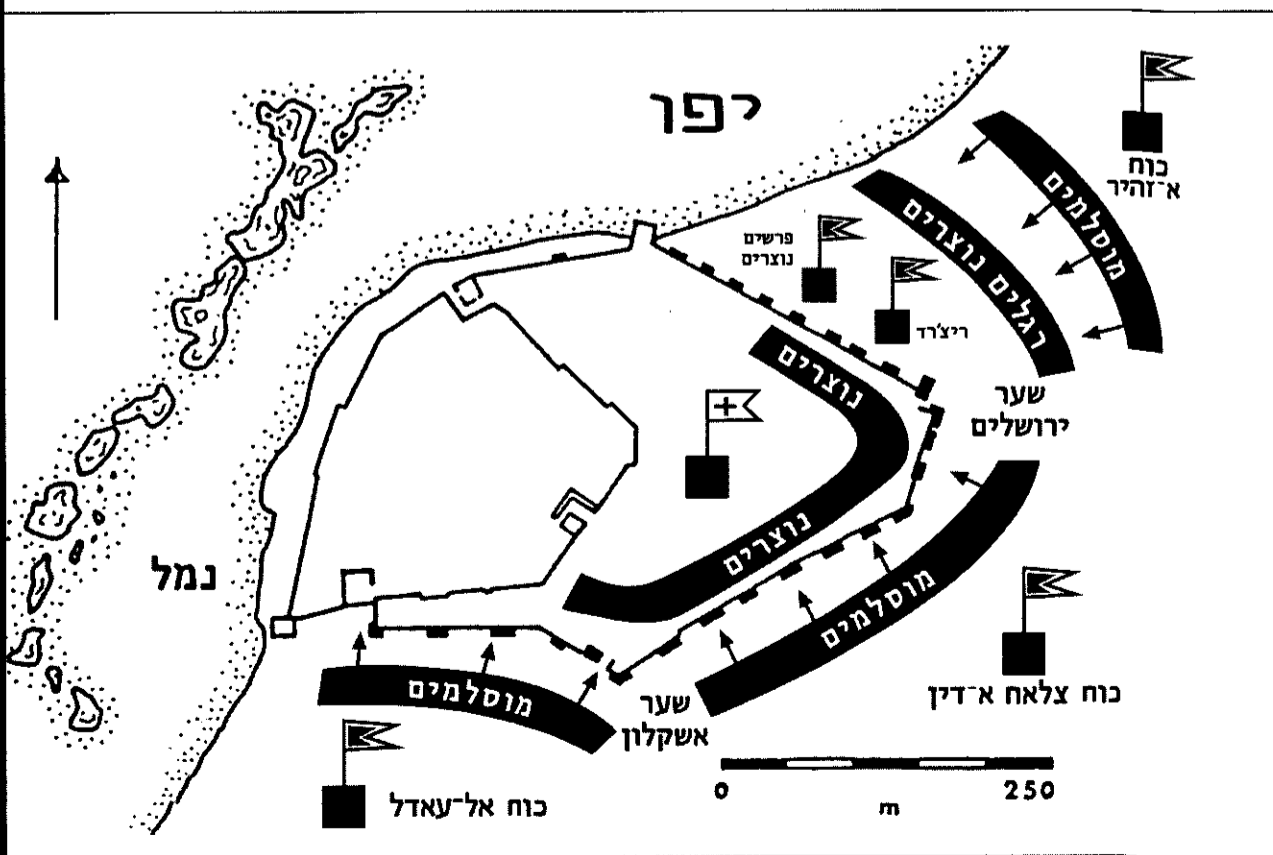
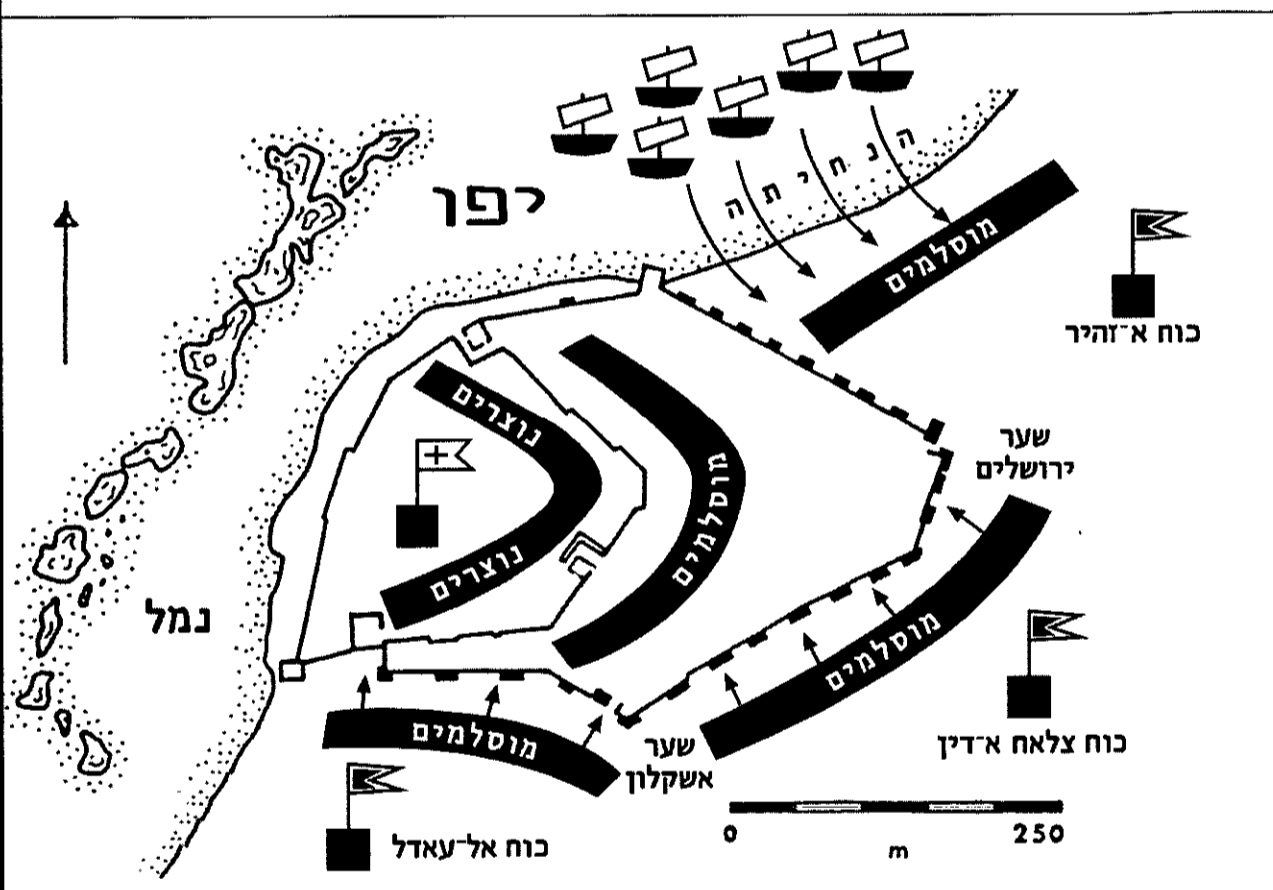
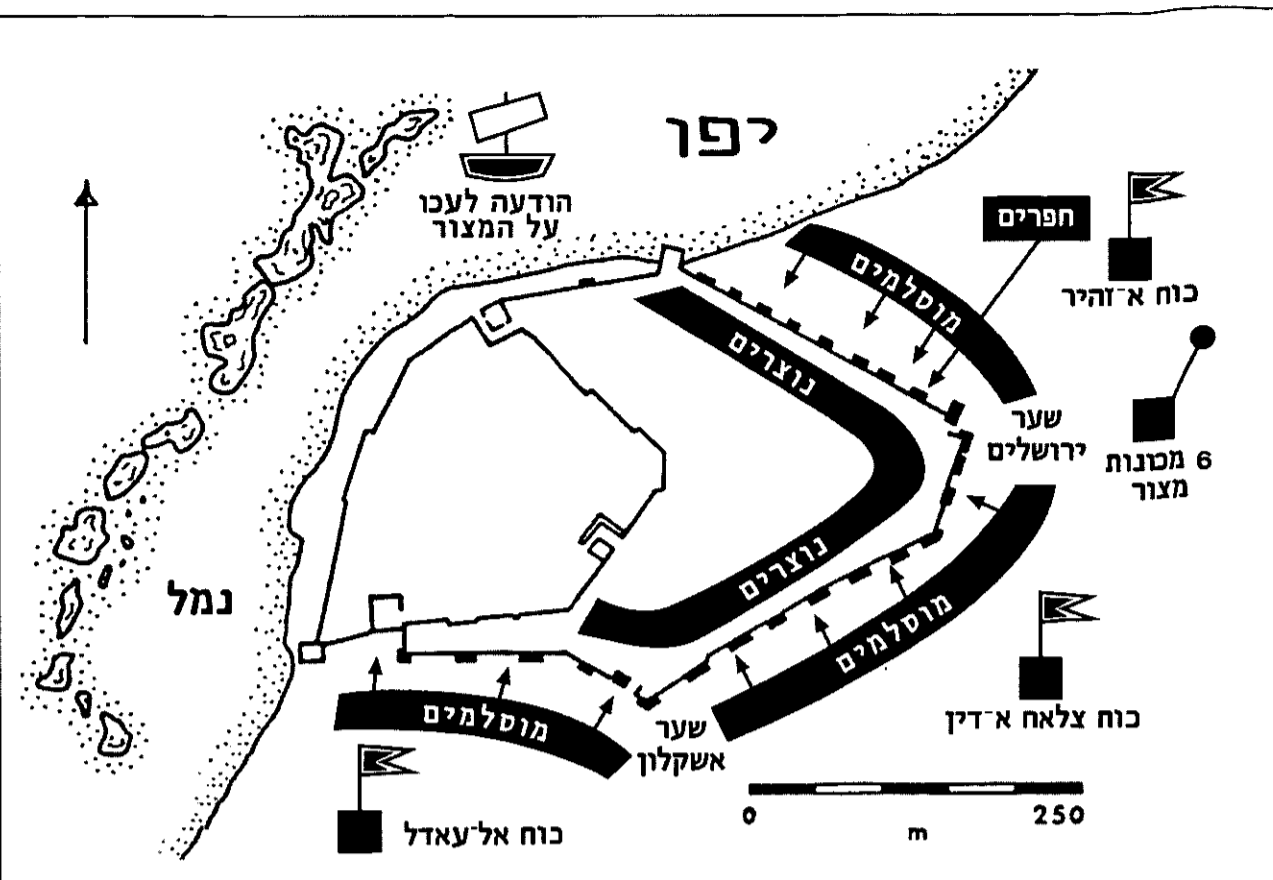
הרקע המדיני למערכת יפו
לאחר כיבוש עכו ביולי 1191 פנו הצלבנים דרומה ונעו לכיוון ירושלים דרך מישור החוף. ב-7 בספטמבר 1191 הם הביסו את הכוח המוסלמי

מנכ"ל חברת מטא-טק

**שלושת השלבים
במערכה על יפו**

המצור המוסלמי על יפו
המוצרית בין 27 ביולי 1192
ל-31 ביולי 1192

ריצ'רד לב הארי נוחת בחוף
שמצפון ליפו ב-1 באוגוסט
1192

קרוב ההכרעה ביום רביעי,
5 באוגוסט 1192

מטרות הכוח המוסלמי

מטרתו האסטרטגית של הכוח המוסלמי הייתה לדחוק את רגלי הצלבנים מכל ארץ ישראל. לשם כך שהו כוחות מוסלמיים מכל רחבי האימפריה של צלאח א־דין בארץ ישראל החל מ־1189 – השנה שבה החלו הצלבנים לצור על עכו. הצבא המוסלמי, שהיה מורכב מגייסות מאזורים שונים של האימפריה שהקים צלאח א־דין, כלל כוחות איכותיים לצד כוחות באיכות פחות טובה. מטרתם הראשונית הייתה למנוע מהצלבנים להרחיב את

הקשתים הצלבנים חיפו על הנחיתה

ב־31 ביולי 1192 והכריעו את הקרב

ב־5 באוגוסט 1192

שליטתם במבצרי החוף ולנוע לאזור ירושלים. לשם השגת המטרה הזאת נקטו המוסלמים לאורך כל התקופה טקטיקה של תקיפות ושל הטרדות באמצעות כוחות בגדלים שונים. אולם מפלותיהם של הכוחות המוסלמיים במערכות המרכזיות – המצור על עכו, קרב ארסוף וכיבוש יפו, אשקלון ומצודת דרום – גרמו להם להיות במורל יחסית נמוך. צלאח א־דין היה מודע לנחיתות כוחותיו מול הכוחות הצלבניים העיקריים, ולכן נועדו מבצעיו בעיקר כדי לזנב בשוליים הרכים של הצלבנים.

צלאח א־דין, שהצטיין יותר בתחום הפוליטיקה מאשר בתחום המצביאות, ניסה בשנים 1191–1192 לתקוע טריז בין שני הכוחות הפוליטיים המרכזיים של הצלבנים – זה של ריצ'רד לב הארי, מלך אנגליה, וזה של המרקוז קונרד ממונפרט, שליט צור. אולם הגורם שהפחיד אותו יותר מכול היה ריצ'רד לב הארי. לכן הוא רצה להגיע להסכם עם ריצ'רד, שיביא לכך שהוא יעזוב במהירות את ארץ ישראל. במקביל רצה צלאח א־דין לקצץ בהישגיו הטריטוריאליים של ריצ'רד – יעד שקשה היה להשיג עקב עוצמת צבאו של ריצ'רד – כדי שההסכם שישג איתו יהיה יותר נוח למוסלמים.

בהקשר הזה יש לבחון את מטרות המוסלמים במערכת יפו. זו נועדה להשיג בראש ובראשונה הישגים טקטיים: להקטין את שטחיו של ריצ'רד, לתקוע טריז בין עכו לאשקלון ואולי אף למנוע את המסע לביירות. אך במקביל היה לה גם יעד אסטרטגי: להפעיל לחץ נוסף על ריצ'רד כדי שיגיע להסכם נוח יותר מבחינתם ויעזוב את האזור. עזיבתו – כך העריך צלאח א־דין – תחליש את הצלבנים עד כדי כך שהם לא יוכלו לצאת יותר למבצעים התקפיים. כיבוש יפו עצמה היה מבחינת צלאח א־דין לא יותר מאשר בונוס ובוודאי שלא מטרת המערכה.

מטרות הצלבנים במערכת יפו

מי שרוצה להבין את מטרות הצלבנים במערכת יפו צריך קודם כול לבחון את התנאים האסטרטגיים שבהם פעל מסע הצלב השלישי. לאחר כיבוש עכו עזב פיליפ אוגוסטוס מלך צרפת את המחנה הצלבני, וריצ'רד נשאר עם כוח מצומצם, שלהערכתו היה קטן מהנחוץ לכיבוש ירושלים. לכן פתח ריצ'רד במשא ומתן עם צלאח א־דין על הסדר מדיני, והוא התמיד במשא

ומתן הזה גם לאחר הניצחון הגדול שהשיג בארסוף בנובמבר 1191.

והייתה עוד סיבה לכך שריצ'רד היה להוט להגיע להסכם עם צלאח א־דין – הוא ידע שקונרד ממונפרט, שליט צור, מנסה להגיע להסכם נפרד עם צלאח א־דין. לכן יש לראות בפעולות הצבאיות שנקט ריצ'רד החל מחורף 1191–1192 משום ניסיון להפעיל לחץ על צלאח א־דין שיגיע עימו להסכם. במסגרת הפעלת הלחץ הזה כבש ריצ'רד את אשקלון ואת מבצר דרום וערך פשיטות רבות באזור הדרום. המשא ומתן בין ריצ'רד לצלאח א־דין נמשך גם בחודשים יוני ויולי 1192. שליחיו של ריצ'רד היו במחנה המוסלמי ב־12 ביולי, וב־19 ביולי השיבו להם הנציגים המוסלמים בשלילה על הצעותיהם.

ריצ'רד היה מוטרד מאוד ממה שקורה באנגליה (אחיו הצעיר ג'ון חתר תחתיו, ואילו פיליפ מלך צרפת השתלט על הטריטוריות שהיו למלך אנגליה בצרפת) ורצה לשוב לשם מהר ככל האפשר. לכן לא היו לו מטרות התקפיות במערכת יפו, אלא הגנתיות בלבד: לשמר את שליטתו ביפו ולהמשיך במשא ומתן מתוך עמדת כוח. גם בניסיון לכבוש את ביירות יש לראות אמצעי להפעלת לחץ על צלאח א־דין יותר מאשר רצון להגיע להישגים טריטוריאליים. ראוי לציין שצלאח א־דין ידע על קשייו

מטרתו האסטרטגית של הכוח המוסלמי

הייתה לדחוק את רגלי הצלבנים מכל ארץ ישראל

של ריצ'רד מבית ועל רצונו לחזור במהירות לאנגליה ולכן לא היסס להקשיח את עמדותיו במשא ומתן.

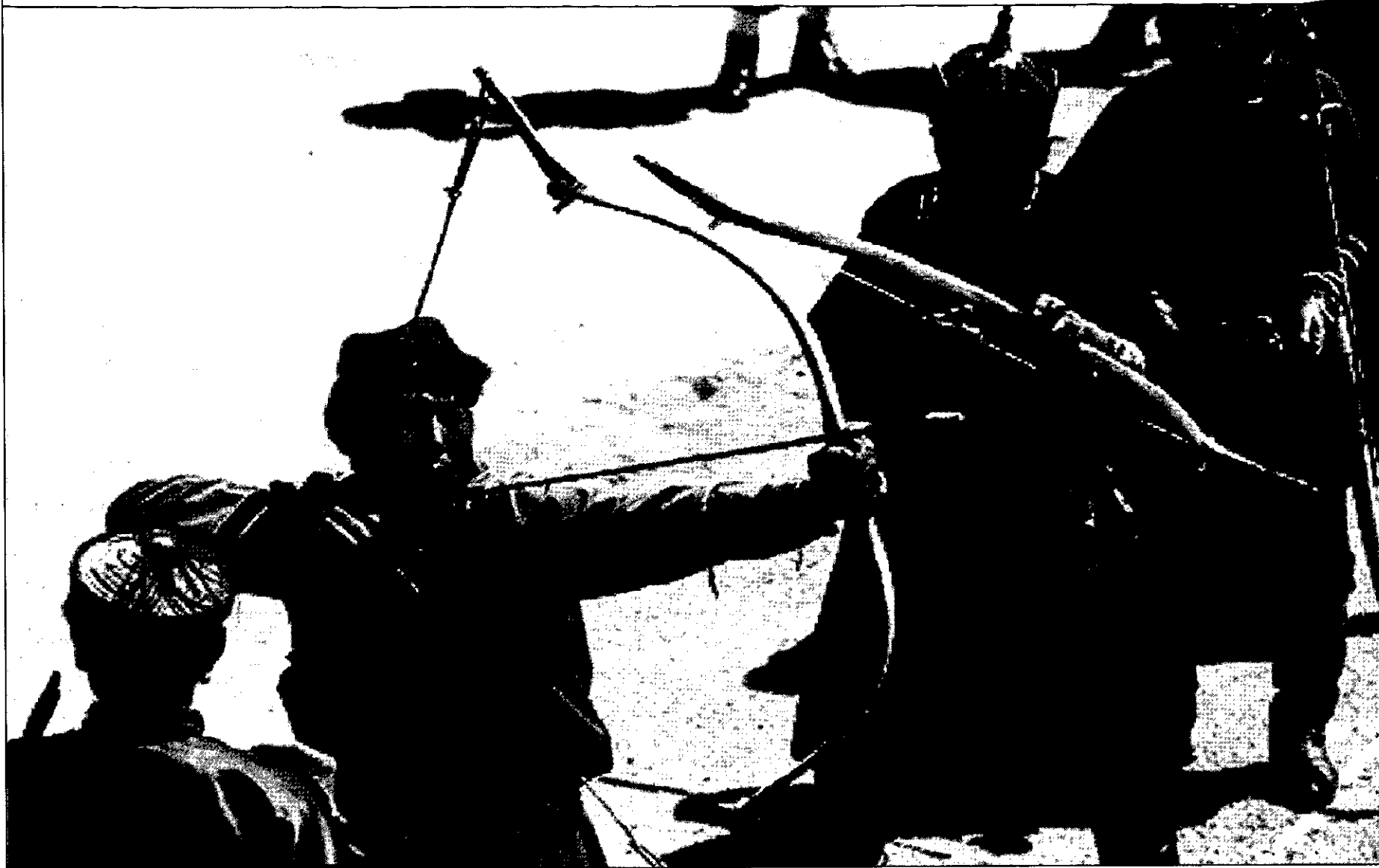
סוד עוצמתו של הצבא הצלבני רובה הקשת הצלבני (Crossbow) מול הקשת המוסלמית

אחד הגורמים העיקריים להישגיו של ריצ'רד במערכת יפו היה השימוש ברובה קשת. כפי שיוסבר בהמשך, הקשתים הצלבנים חיפו על הנחיתה ב־31 ביולי 1192 והכריעו את הקרב ב־5 באוגוסט 1192. לכן ראוי לסקור את נשק ההכרעה הזה של הצלבנים ולהשוות אותו לקשת של המוסלמים.

הקשת המוסלמית

המוסלמים הפעילו במערכת יפו קשתים רכובים. הקשתים האלה היו חמושים בקשת קצרה וקלה יחסית, שיתרונותיה היו קצב האש המהיר שניתן היה להפיק באמצעותה והיכולת לתפעלה תוך כדי תנועה. הקשתים הרכובים יכלו לירות חיצים לכל עבר (בשפה צבאית מודרנית היינו אומרים שהייתה להם יכולת צידוד של 360 מעלות). במילים אחרות, הקשתים המוסלמים יכלו לירות על הצבא הצלבני הן בעת שהסתערו עליו והן בעת שנסוגו מפניו. חסרונה של הקשת המוסלמית היה טווחה היעיל הקצר – 150 מטר לכל היותר – מה שחייב את הקשתים המוסלמים להתקרב מאוד אל כוחות הצלבנים.

מונגולים בני ימינו יורים בקשתות דוגמת אלה ששימשו את צבא ג'ינג'יס חאן (המאה ה-13).
הקשת המוסלמית דמתה לזו המונגולית, אך הייתה קטנה יותר

המוסלמים הפעילו במערכת יפז קשתים רכובים. הקשתים האלה היו חמושים בקשת קצרה וקלה יחסית, שיתרונותיה היו קצב האש המהיר שלה והיכולת לתפעלה תוך כדי תנועה לכל הכיוונים - גם לאחור

מטרים - מהרגע שבו הגיעו לטווח של 350 מטרים מהקו הראשון של הצלבנים ועד למרחק של 150 מטרים, שבו יכלו להפעיל את הקשתות שלהם. בהנחה שהסוסים המוסלמים נעו במהירות של 15-20 מטרים בשנייה, הרי שלרשות הקשתים הצלבנים עמדו 10-15 שניות כדי לירות באיזן מפריע על הפרשים המוסלמים.

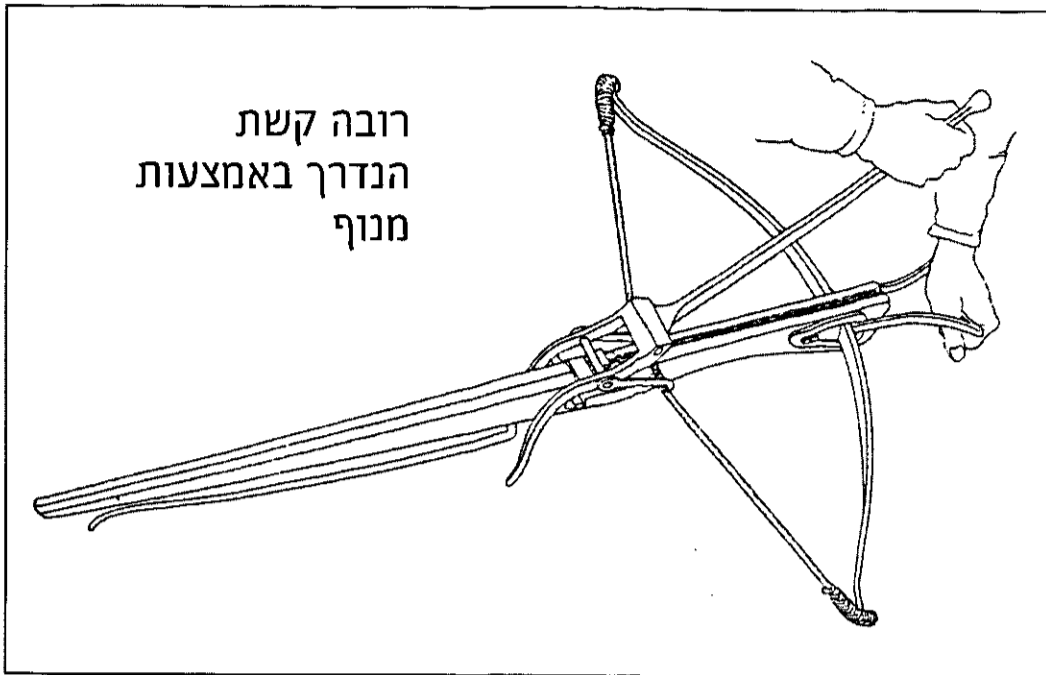
את היתרון הטכנולוגי של רובה הקשת הצלבני בטווח האש ובדיוק ניצל המלך ריצ'רד עד תום בפריסה הטקטית של כוחותיו בשדה הקרב

המגרעת הגדולה של רובה הקשת הייתה קצב האש האיטי שלו - חץ בדקה בממוצע. הקצב האיטי הזה נבע מכך שדריכת רובה הקשת הצריכה זמן רב. כדי להתגבר על החיסרון הזה הצמיד ריצ'רד במהלך קרב יפז השני לכל קשת טען או שניים, ובדרך זו איפשר לקשתים להשיג קצב אש גבוה מהמקובל. הטווח העדיף של רובי הקשת הצלבניים וקצב האש המוגבר שלהם הם ששברו את ההתקפות המוסלמיות ב-5 באוגוסט

כתוצאה מכך הם נכנסו לטווח של הקשתים הצלבנים. חיסרון נוסף של הקשת המוסלמית היה הדיוק הנמוך שלה. השילוב הזה של רמת דיוק נמוכה ושל הנוהג לירות תוך כדי דהירה הביא לשיעורי פגיעה נמוכים מאוד. למרות האפשרות לירות בקצב אש גבוה, הרי בשל הצורך להתקרב מאוד לצלבנים (בגלל הטווח הקצר של הקשת) יכול היה קשת מוסלמי לירות בכל הסתערות שניים-שלושה חיצים בלבד. יתר על כן, החיצים המוסלמיים חדרו רק לעיתים נדירות את שריון החוליות של הרגלים הצלבנים. זה קרה רק אם הם נורו מטווח קרוב ביותר או פגעו בחלקים חשופים של החיילים הנוצרים. תיאורים רבים של קרבות מהתקופה ההיא מספרים על אבירים שנראו לאחר לחימה כדורבנים, משום שעשרות חיצים היו נעוצים בשריון שלהם, בלי שהצליחו לחדור אותו.

רובה הקשת של הצלבנים

רובה הקשת שבו השתמשו גייסותיו של ריצ'רד - ה-Crossbow - היה חדש יחסית. דריכת הרובה הצריכה הפעלת כוח רב, אך בתמורה הוא העניק טווח יעיל של כ-350 מטרים ודיוק רב. לרובה הקשת הצלבני היה אפוא יתרון טווח של 200 מטרים על פני הקשת המוסלמית. במילים אחרות, בעת הסתערות לעבר הצלבנים היו הפרשים המוסלמים חשופים לחלוטין לאורך 200

יורה קלע

חייל חי"ר חמוש בחרב

משמאל:
קשת דורך את רובה הקשת לשלו בעמידה באמצעות וו הקשור לחגורה שלו

קשת דורך את רובה הקשת שלו בישיבה

האיור מראה כיצד נדוך רובה הקשת ומחיש את הקושי שהיה כרוך בכך. זו הסיבה שקצב האש של הקשתים שירו ברובי קשת היה איטי - חץ בדקה

1192 והם שאיפשרו עוד קודם לכן לטהר את החוף מהפרשים המוסלמים ואת הנחיתה הקרבית ב-31 ביולי 1192.

רובה הקשת הצלבני, ה-Crossbow, מוזכר כבר בקרב היסטינגס, שבו הביס ויליאם הכובש, דוכס נורמנדיה, את הרולד, מלך אנגליה (1066), וכן מזכירה אותה ב-1097 ההיסטוריונית אנה קומננה, בתו של קיסר ביזנטיון אלכסיוס ה-1, שתיעדה את המפגשים הראשונים בין מנהיגי הצלבנים לשליטי ביזנטיון. אולם רובה הקשת הפך לכלי הירי המוביל בצבא הצלבני רק בימי ריצ'רד לב ארי. בקרב יפו הצליחו הקשתים הצלבנים לפגוע בכ-700 לוחמים מוסלמים וב-1,500 סוסים באמצעות ירי ממצב נייד. על יתרונו של רובה הקשת כתב גם ההיסטוריון המוסלמי בהא א-דין בתארו את קרב ארסוף. הוא כתב כי רגלים נוצרים שספגו אפילו 10 חיצים מוסלמיים לא נפצעו (כי החיצים נבלמו בשריון החוליות שלהם), בעוד שפגיעת רובה הקשת בפרשים המוסלמים הייתה קטלנית. בהערת ביניים ניתן לציין כי בניגוד לקרב יפו, שבו ירו הקשתים הצלבנים ממצב נייד, הרי בקרב ארסוף הם נאלצו לירות תוך כדי תנועה, וייתכן כי בשל כך הם הסבו פחות אבדות למוסלמים.

את היתרון הטכנולוגי של רובה הקשת הצלבני בטווח האש ובדיוק ניצל המלך ריצ'רד עד תום בפריסה הטקטית של כוחותיו בשדה הקרב.

הצי הצלבני

הצי הצלבני כלל אוניות שהיו מותאמות לשיט בים התיכון. את רוב אוניות הצי תרמו או השכירו ערי הסחר האיטלקיות: ונציה, גנואה ופיזה.

הצלבנים השתמשו בשני סוגי ספינות:

■ ספינות תובלה (Round Ships).

■ ספינות מלחמה (Galleys).

המקורות מאותה התקופה מביאים תיאורים טובים למדי של הספינות, והן אף מופיעות באיורים רבים, כך שבהחלט ניתן לעמוד על תכונותיהן ועל האופן שבו השתמשו בהן.

■ **אוניות התובלה (Round Ships).** אורכה המרבי של אוניית תובלה היה 33 מטר, ורוחבה היה כ-10 מטרים. בכל אונייה באורך כזה שירת צוות של 80-100 איש, והיא יכולה הייתה להוביל עד 600 נוסעים. אולם רוב האוניות באותה

טבלה 1: פעילות הכוחות השונים יום אחר יום

תאריך	יום	פעילות מוסלמית	פעילות נוצרית ביפו	פעולות ריצ'רד לב הארי	פעולות אנרי משמפן
26.07	א'	מתארגנים מול יפו	שולחים הודעה לעכו על המצור	נמצא בעכו	
27.07	ב'	מסתערים על העיר	מגינים על חומות העיר	יוצא עם ספינות מעכו לחיפה*	יוצא דרומה עם כוח רכוב נע דרומה
28.07	ג'	מסתערים על העיר	מגינים על חומות העיר	מתעכב בחיפה	מתעכב בקיסריה
29.07	ד'	מסתערים על העיר	מגינים על חומות העיר	מתעכב בחיפה	מתעכב בקיסריה
30.07	ה'	מסתערים על העיר ופורצים את החומה	מגינים על חומות העיר	מתעכב בחיפה	מתעכב בקיסריה
31.07	ו'	מבקיעים את שער ירושלים ומחליטים על הפוגה בת יום כדי לאפשר לעיר להיכנע	מנהלים קרבות פנים אל פנים בעיר עד להפסקת האש שנקבעת ליום אחד	מגיע בלילה מול יפו	מתעכב בקיסריה
01.08	ז'	נלחמים נגד כוח הנחיתה	משתתפים בהסתערות של ריצ'רד לכיבוש העיר	נוחת ביפו ומסתער על החוף	מתעכב בקיסריה**
02.08	ח'	מתארגנים ביאזור לקרב נוסף	מתארגנים ומתקנים את החומה	מתארגן ומתקן את החומה	מגיע דרך הים ליפו ומצטרף לכוחות של ריצ'רד
03.08	ט'	מתארגנים ביאזור לקרב נוסף	מתארגנים ומתקנים את החומה	מתארגן ומתקן את החומה	
04.08	י'	מתארגנים ביאזור לקרב נוסף	מתארגנים ומתקנים את החומה	מתארגן ומתקן את החומה	
05.08	יא'	יוצאים להתקפה מסיבית על העיר ועל המחנה הצלבני מצפון לעיר	מגינים על חומות העיר והודפים את הסתערות המוסלמים על העיר	מפקד על המחנה מצפון לעיר; הודף את המוסלמים מהעיר; מפקד על ההסתערות בסוף היום	

* הפעילות הזאת נודעה לצלאח א-דין רק ב-31 ביולי.

** על ההתעכבות הזאת נודע לצלאח א-דין רק ב-4 באוגוסט.

התקופה היו קטנות יותר ובממוצע הסיעו כ-300 נוסעים. הן הונעו בדרך כלל בכוח הרוח, ולרובן היו שניים-שלושה תרנים בגובה של כ-20 מטר ומפרשים ברוחב של 50 מטר. מהירות השיט הייתה בממוצע שלושה-חמישה קמ"ש. הובלת הסוסים הייתה מסוכנת ומורכבת הרבה יותר. את ההובלה הזאת עשו באוניות מיוחדות שנקראו Taridu. כל אונייה כזאת הובילה עד 30 סוסים. הסוסים נתלו באוויר על חבלים כך שתזווה פתאומית של האונייה לא תגרום להם למעוד ולהיפצע.

■ **אוניות הקרב (Galley).** אוניית קרב הייתה באורך של כ-40 מטר וברוחב של כארבעה מטרים. צלילתן הייתה נמוכה – לכל היותר ארבעה מטרים מעל הים. את האוניות הניעו 100 משוטים, שאורך כל אחד מהם היה שישה-שבעה מטרים. מהירותן הממוצעת הייתה כ-5 קמ"ש, אך הן יכלו להגיע

שליטתו המוחלטת של הצי הנוצרי בחוף ארץ ישראל איפשרה לצלבנים לנייד את כוחותיהם, לתספק אותם ולמעשה למנוע מהמוסלמים להשיג טקטי כלשהו במערכת יפו

למהירות של עד 18 קמ"ש לאורך קטעים קצרים. הן אמברואז והן בהא א־דין כותבים כי לריצ'רד היו כ-40 אוניות. אלה עשו את הדרך מחיפה ליפו בתוך יום. אמברואז כותב במפורש שהיו אלה אוניות קרב (Galley) – מה שמסביר מדוע סבל הצבא הצלבני ממחסור בסוסים. ייתכן כי בשלב מאוחר יותר של המערכה הגיעו אוניות התובלה ועליהן אספקה ותגבורות: חלק מכוחותיו של אנרי משמפן וכן כמה סוסים.

מתוך המקורות הרבים המתארים את הקרבות באותה התקופה עולה כי הצי הנוצרי עלה בחוזקו על זה המוסלמי ושלט באופן מוחלט בחוף של ארץ ישראל. השליטה הזאת איפשרה לצלבנים לנייד את כוחותיהם, לתספק אותם ולמעשה למנוע מהמוסלמים להשיג טקטי כלשהו במערכת יפו.

מהלך הקרבות במערכת יפו

בידינו כתביהם של שלושה עדי ראייה מאותה התקופה על המערכה ביפו: אמברואז, בהא א־דין ומחבר אלמוני – מהמחנה הצלבני – שכתב את "יומן המסעות והמעשים של המלך ריצ'רד" (Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi). אמברואז היה משורר והוא העלה את סיפור מסעו של ריצ'רד בצורת פואמה ארוכה. בהא א־דין היה מזכירו המשפטי של צאלח א־דין והיה בקי מאוד בהלכי הרוח בצד המוסלמי. טבלה 1 מציגה את פעילות הכוחות במערכה יום אחר יום.

המוסלמים הגיעו ליפו ביום ראשון, 26 ביולי, והחלו לתקוף אותה למחרת, יום שני, 27 ביולי. קרבות עזים ניטשו לאורך החומות. הצלבנים לא הסתפקו רק בהגנה על החומות, אלא אף התגוננו מחוצה להן, ליד השערים, באומץ ובנחישות נגד כוחות מוסלמים עדיפים.

בהא א־דין נותן תיאור חי מאוד של המצור על יפו. המוסלמים נערכו בשלושה כוחות: צבא הסולטאן במרכז, א־זהיר בנו באגף הימני ואחיו אל-עאדל באגף השמאלי. צלאח א־דין עצמו שהה ביאזור. המוסלמים הציבו בליסטראות מול החלק החלש של החומה, ליד שער ירושלים, והחפרים המוסלמים החלו לחפור מתחת לחומה מצפון לשער ירושלים כדי להפילה.

כשזיהו הנוצרים את החפירה, הם החלו להלום על החומה מלמעלה כדי להשקיעה לתוך החפירה – מה שגרם לחפרים לברוח. בתגובה הציב הסולטאן עוד בליסטראות מול הקטע שבו נחפר החפיר ליד שער ירושלים מתוך כוונה להפילה שם. המוסלמים המשיכו להסתער פעם אחר פעם על החומה, אך ההסתערויות הלכו ונחלשו, שכן הם לא האמינו ביכולתן של הבליסטראות להבקיע את החומה. במרוצת יום ד', 29 ביולי, ביקשו הנוצרים הפסקת אש, והחל משא ומתן. בהא א־דין מציין כי הלוחמים המוסלמים הסיקו מקיום המשא ומתן שהעיר לא תיפול בעקבות הסתערות, אלא לכל היותר בעקבות הסכס – מה שיבטיח פינוי מסודר של הצלבנים וימנע מהכוח הכובש ביזה ושלל. כתוצאה מכך ירד עוד יותר המורל של התוקפים.

בינתיים המשיכו החפרים בעבודתם, וביום חמישי, 30 ביולי, עלה בידיהם להבקיע את החומה באופן חלקי. הנוצרים הכינו מאחורי החומה שהופלה בחלקה מכשול עצים, הדליקו אותם, התייצבו מאחוריהם והגנו בחירוף נפש על העיר. נוסף על כך המשיכו כוחות אחרים שלהם להילחם מחוץ לשערים הפתוחים ומנעו מהמוסלמים להתקרב לחומה באזורים אחרים. בהא א־דין התרשם מאוד מאומץ ליבם של המגינים הנוצרים וכתב: "אלוהים, אילו לוחמים הם! כמה חזק ועצום אומץ ליבם!"

לאחר שאנשיו לא השיגו התקדמות של ממש, החליט צלאח א־דין לרכז את כל מכונות המצור מול הקטע הפגוע בחומה. חמש מכונות הלמו בחומה, ובמקביל המשיכו החפרים לחפור במרץ. ביום שישי, 31 ביולי, קרס שער העיר, אך שוב לא יכלו המוסלמים לפרוץ לעיר, שכן הצלבנים הציבו מחסום אנושי – רגלים חמושים בחניתות – וחסמו את הפרצה. נוסף על כך המשיכו הנוצרים לשלוט על חלקה העליון של החומה (במקום שבו לא קרסה) ומנעו מהמוסלמים לטפס מעליה. את המשימה הזאת ביצעו הלוחמים הנוצרים בהתמדה ובנחישות אשר הדהימו את המוסלמים.

באותו שלב הושגה הפוגה בת יום בין נצורי יפו למוסלמים. תנאיו של הסכם הפסקת האש קבעו כי הנוצרים ייסוגו למצודה, העיר תהיה לשלל למוסלמים, ואם לא תגיע עזרה בתוך 24 שעות, תיכנע גם מצודת העיר על לוחמיה. את הלוחמים ואת האוכלוסייה האזרחית ניתן יהיה לפדות בכסף, ולאחר מכן הם יוכלו לעזוב את העיר.

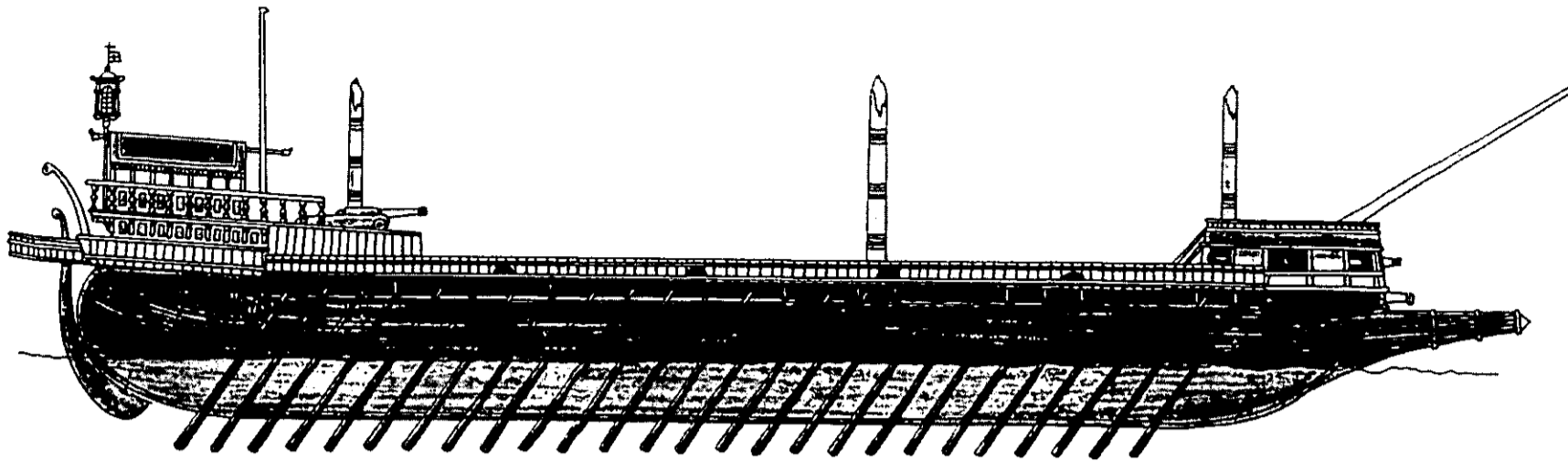
כאשר החלה התקפת המוסלמים על יפו, שהה המלך ריצ'רד בעכו והתכוון להטיל מצור על ביירות. שליח שיצא מיפו בדרך הים ב-26 ביולי, מייד עם הטלת המצור על העיר, דיווח לריצ'רד על ההתקפה של צלאח א־דין, וריצ'רד החליט לנטוש את הניסיון לכבוש את ביירות ותחת זאת לצאת לעזרת הצלבנים הנוצרים ביפו. למחרת, 27 ביולי, יצא ריצ'רד לדרך. הכוח של ריצ'רד יצא אל יפו בשני ראשים – יבשתי וימי.

ריצ'רד לב הארי נוחת בחוף מצפון ליפו - ציור של גוסטב דורה (צייר צרפתי בן המאה ה־19)

אינוף ימי ב-1192: ריצ'רד לב הארי נוחת ביפו ומביס את צלאח אדין

מגזין 405

ריצ'רד לב הארי ואנשיו הגיעו ליפו באמצעות 40 אוניות כאלה

ככל שרק יכלו לחוף – עד לעומק של מותני אדם. מהאוניות החלו הקשתים לירות מטחי חיצים לעבר המוסלמים שהיו על החוף. מטרת הירי הייתה לסלק את הפרשים המוסלמים מהחוף. המלך ריצ'רד קפץ ראשון למים כשהוא עוטה שריון עליון בלבד ובידו גרזן דני. מייד אחריו קפצו למים אבירים נוספים. אמברואז נוקב בשמותיהם של שניים מהם: גפ'רי די בוא ופיטר מפרו. כוח הנחיתה בראשות המלך ריצ'רד התקדם במהירות ליבשה בחיפוי אש הקשתים שעל הספינות. עם הגיעם לחוף שלפו האבירים את חרבותיהם, הנוחות ללחימה מטווח קרוב, וטיהרו רצועת חוף צרה מהמוסלמים. מייד לאחר שהושלם הטיהור נחתו מהאוניות קשתים ורגלים שצוידו בחביות ובקורות. באלה הם השתמשו כדי ליצור מכשול שמאחוריו יוכלו לתפוס מחסה. כשהם נהנים מהעמדות שיצרו לעצמם פתחו הקשתים בירי מסיבי של חיצים כדי למנוע מהמוסלמים לדחוק הכוח הפולש הקטן מראש הגשר שתפס על החוף. הירי הזה אילץ את הפרשים המוסלמים לסגת לאחור, וכוח של הצלבנים בראשות ריצ'רד ניצל את הנסיגה הזאת כדי לחבור לכוח הנוצרי שנותר נצור במצודה.

מייד לאחר החבירה נתן המלך ריצ'רד את האות להסתערות כללית על הצבאות המוסלמיים שבעיר ועל החוף. ההסתערות התנהלה מהמצודה לכיוון העיר, שבה שלטו המוסלמים, ומהחוף מזרחה. המוסלמים נדחקו אל מחוץ לחומות יפו, תוך שמלך אנגליה נלחם בראש אנשיו וסוחר אותם, מעטים מול רבים, לניצחון גדול. את הניצחון הזה השיג ריצ'רד ב־1 באוגוסט באמצעות כוח קטן שכלל כ־60 אבירים לא רכובים ו־2,000 רגלים, קשתים, מלחים ולוחמים אחרים. לאחר הניצחון הועלו על החוף כמה אוניות כדי להעצים את המכשול הקרקעי שלפני המחנה הצלבני.

בלילה שבין 2 ל־3 באוגוסט הגיעה אל הצלבנים תגבורת דרך הים. התגבורת הזאת כללה יחידות שהתעכבו בקיסריה מחשש למארבים של המוסלמים במהלך התנועה דרומה, לעבר יפו, וכן כ־20 סוסים.

באותו שלב הבין צלאח א־דין כי עליו לבחור בין נסיגה

הכוח היבשתי, שהיה הגדול יותר, הורכב מאבירים רכובים ומכוחות רגלים – בעיקר של הברונים המקומיים, ובהם איג ויליאם מטבריה, בלדווין מבית־שאן ובליאן מיבנה. על הכוח היבשתי פיקד מלך ירושלים אנרי משמפן. הכוח הזה הגיע עד קיסריה, אך לא העז להמשיך הלאה, לעבר יפו, לאחר שקיבל מידע כי המוסלמים מתכננים להציב לו מארבים על ציר התנועה דרומה. ריצ'רד – בראש כוח קטן יותר – נע דרומה על כ־40 אוניות קרב של אנשי גנואה ופיזה. האוניות האלה התעכבו באזור חיפה עקב רוחות נגדיות ולא יכלו להתקדם דרומה במשך שלושה ימים. רק ביום שישי, 31 ביולי, שככו הרוחות הדרומיות, והאוניות המשיכו במסען דרומה. ביום שישי בלילה הן הגיעו מול יפו. כאשר עלה השחר של יום שבת, 1 באוגוסט, נצפו אוניותיו של ריצ'רד מול נמל יפו. הכוחות המוסלמיים ירדו מן העיר לחוף החולי שמצפון ליפו, התייצבו מול האוניות והחלו לירות חיצים לעברן כדי להניסן ללב ים. פרשים מוסלמים אף נכנסו למים כדי לקצר את הטווח אל האוניות. המלך ריצ'רד זימן התייעצות על ספינתו כדי לבחור את דרך הפעולה המיטבית. בקרב מפקדי הצבא של ריצ'רד היו חילוקי דעות. כמה מהם אמרו כי בהעדר מידע על המצב במצודה ולאור ההנחה שהמוסלמים כבר כבשו את העיר, שכן דגליהם התנוססו על חומותיה, הרי הנחיתה מסוכנת מדי ויש לסגת. אחרים הציעו להשתלט על הנמל, אך היו גם מפקדים שהמליצו על דרך פעולה שלישית: לנחות על החוף מול האויב.

באותו שלב התרחש אירוע דרמטי ששם קץ להתלבטות של ריצ'רד: כומר נוצרי שקפץ מהמצודה לים הגיע בשחייה לצי הצלבני ותיאר את המצב תוך שהוא מדגיש כי המצודה עומדת להיכנע בתוך שעות ספורות. הידיעה שהמצודה נמצאת עדיין בידי הנוצרים הטתה את הכף, וריצ'רד החליט לנחות מייד בחוף. אמברואז מתאר בפירוט את הנחיתה תחת אש המוסלמים תוך שהוא מתמקד בפעולות שנקט ריצ'רד.

המלך ריכז את אוניותיו בקבוצה צפופה והפנה אותן לכיוון החוף החולי שמצפון לגבעת יפו (במקום שבו נמצאים כיום גן צ'רלס קלור, הדולפינריום ומוזיאון האצ"ל). האוניות התקרבו

לתקיפה, ומבסיסו שביאזור החליט לתקוף. ההתקפה החלה ב-5 באוגוסט 1192, והשתתפו בה, בין היתר, כ-7,000 קשתים רכובים. הצלבנים התארגנו בשני כוחות: כוח אחד הוקצה להגנה על חומות העיר, וכוח נוסף נערך מחוץ לחומות, מצפון לעיר, באזור החולי שבו נחת ריצ'רד עם לוחמיו (ראו מפה מס' 3). הכוח שמחוץ לחומות אורגן באופן הבא: בקו הראשון, בחזית, הוצבו רגלים מוגנים בשריוני חוליות. אלה נעצו את מגיניהם בחול בניצב והציבו את חניתותיהם בשיפוע, כך שראשיהן היו מופנים קדימה. בין כל שני חיילים רגלים הוצב קשת חמוש ברובה קשת, ולידו הוצבו טען אחד או שניים, וזאת כדי להגדיל את קצב ייצור האש. האבירים הרכובים הוצבו באגף השמאלי, בשטח פתוח יחסית.

המוסלמים נקטו בקרב הזה את הטקטיקה השגרית שלהם: רכיבה מהירה לכיוון הכוח הנוצרי, התקרבות אליו תוך ירי בקשת ולאחר מכן נסיגה מהירה כדי לא להיפגע מאש הצלבנים. הכוח המוסלמי היה ערוך בכמה קבוצות, ואלה הסתערו על הנוצרים בזו אחר זו. הפרשים המוסלמים הסתערו לעבר הרגלים הנוצרים, ירו עליהם חיצים, ולאחר שהתקרבו לקו הנוצרי, נסוגו לאחור ופינו את מקומם לקבוצה מסתערת נוספת. אופן הפעולה הזה איפיין מאז ומתמיד את הפרשים המוסלמים. אלה נמנעו מקרב מגע כל עוד לא התפוררו שורות האויב שמולם.

בכל הסתערות של המוסלמים גבו מהם הקשתים הצלבנים מחיר יקר. לאחר שהדפו כמה גלי הסתערות, הבינו הצלבנים שהמערכה עלולה להימשך במתכונת הזאת עוד זמן רב – למרות האבדות שספגו המוסלמים – והחליטו לקחת לידיהם את היוזמה. הם פתחו אפוא בהסתערות מתואמת של הרגלים באגף הימני ושל הפרשים המעטים – ובראשם ריצ'רד – באגף השמאלי והביסו את הכוחות שמולם. הן המוסלמים והן הנוצרים מציינים את חלקו של ריצ'רד במערכה, שיחד עם 20 האבירים הרכובים שלו (שרובם מוזכרים אצל אמברואז בשמותיהם) הבקיע את הקו המוסלמי והפיץ את לוחמיו לכל עבר. במהלך הקרב הציל ריצ'רד במו ידיו את הרוזן מלסטר.

המקורות המתארים את המערכה ביפו מייחדים מקום נרחב לתפקיד המודיעין במערכה הזאת

הרוזן הופל מסוסו וכמעט נשבה, אולם ריצ'רד סייע לו לעלות על סוס אחר וכך הצילו.

המקורות מספרים על אפיזודה מעניינת נוספת: במהלך הקרב כשל סוסו של ריצ'רד, ואחיו של צלאח א-דין, אל-עאדל, שלח לו שני סוסים חלופיים באומרו כי לא ייתכן שאביר כמוהו ילחם כרגלי. (הרגלים היו בדרך כלל בני מעמדות נחותים יותר). בעוד הצלבנים מסתערים על המוסלמים מצפון לעיר, עשו המוסלמים ניסיון נפרד לכבוש את העיר באמצעות הסתערות על החומות. כאשר נודע לריצ'רד על המאמץ המוסלמי לכבוש את העיר, הוא עזב את הכוח הצפוני, נכנס לעיר עם כמה אבירים וקשתים והדף את המוסלמים. מאחר שהמלחמה התנהלה

באותו השלב בשתי חזיתות – בעיר ועל החוף – נע ריצ'רד מחזית לחזית. בשלב מסוים, בעוד ריצ'רד נמצא בעיר, חידשו המוסלמים את הסתערותם על הצלבנים שבחוף. בהעדר מנהיגם איבדו הצלבנים שבחוף את נחישותם, והיו בקרבם מי שרצו לסגת לאוניות. ריצ'רד מיהר אפוא לחוף הצפוני, עודד את אנשיו, מנע את נסיגתם לאוניות ואף עמד בראש הסתערות מחודשת של הפרשים הצלבנים על המוסלמים. אותו היום הסתיים בניצחון מוחץ של הצלבנים: הם החזיקו בראש הגשר על החוף וביפו, ואילו הכוחות המוסלמים נסוגו ליאזור כשהם מובסים. במערכה הזאת על יפו איבדו המוסלמים כ-700 פרשים ו-1,500 סוסים. כמה ימים לאחר המערכה נחתם הסכם שלום שהותיר את יפו בידי הנוצרים ואיפשר לריצ'רד לחזור לאנגליה.

המאפיינים הצבאיים המרכזיים של המערכה על יפו השימוש במודיעין

המקורות המתארים את המערכה ביפו מייחדים מקום נרחב לתפקיד המודיעין במערכה הזאת. שלוש פעמים קיבל הפיקוד של הצלבנים החלטות אסטרטגיות על סמך מידע מודיעיני

הצלבנים נהגו בזהירות רבה ונמנעו מלהטיל את כוחותיהם למערכות שתוצאותיהן לא היו ברורות מראש

שהגיע לידיו:

1. המידע שהמוסלמים צרים על יפו. עם תחילת המצור נשלח שליח נוצרי בסירה מיפו לעכו כדי לדווח על כך לריצ'רד. השליח עשה את הדרך צפונה ביום אחד ומסר מידע ששיכנע את הצלבנים לוותר על כיבוש ביירות ותחת זאת להיחלץ להצלת יפו.

2. המידע על המארבים שהציבו המוסלמים בין קיסריה ליפו. עם הגעתו לקיסריה של הכוח הצלבני שנע דרומה בדרך היבשה, קיבלו מפקדיו מידע על מארבים שטמנו המוסלמים בין קיסריה ליפו. כתוצאה מכך הם החליטו שלא להמשיך דרומה בדרך היבשה. להחלטה הזאת הייתה משמעות רבה, שכן היא הותירה את ריצ'רד בנחיתות מספרית, ללא אבירים. ריצ'רד נאלץ אפוא לפעול רק באמצעות הכוח הקטן שבא עימו באוניות. כאשר החלה המערכה ביפו, היה אפוא כוחו של ריצ'רד מפוצל לשלושה חלקים: כוח מושט סמוך לביירות, כוח יבשתי – ובו אבירים (הנשק הכבד) – בקיסריה וכוח מושט ביפו, שהיה חמוש בנשק קל, יחסית.

3. המידע על המתרחש ביפו. כשהגיע ריצ'רד ליפו ועגן מול החוף, לא היה בידי שום מידע היכן נמצאים הכוחות המוסלמים ומהו גודלם. מאחר שדגלי המוסלמים התנוססו על חומות יפו, היו מפקדים צלבנים שהמליצו לסגת משם ולהשלים עם אובדן העיר. הכומר שסופר עליו קודם לכן, שקפץ מהמצודה לים והגיע אל האוניות הצלבניות בשחייה, דיווח לריצ'רד שהמצודה עדיין נמצאת בידי הנוצרים. המידע הזה שיכנע את מלך אנגליה שיש לנחות בחוף ולהסתער על העיר.

כאשר נודע על המצור שהטיל צלאח א־דין על יפו. ההחלטה הייתה לדחות את הניסיון לכבוש את ביירות ולהתמקד בהגנה על יפו.

דיון מפקדים נוסף נערך עם ההגעה ליפו והוא עסק בשאלה אם לנחות בחוף מול הכוח המוסלמי שנערך בו או לוותר על יפו. דיון המפקדים הזה הסתיים בהחלטה האמיצה לנחות בחוף מול אויב ערוך וללא כל יתרון הפתעה.

אין ספק שנוסף על הדיון האסטרטגי בשאלה אם לנחות או לסגת התקיימו גם דיונים שעסקו בגיבוש התוכנית המבצעית. קשה להעלות על הדעת שכוח בן 2,000 חיילים ניהל מבצע נחיתה כל כך מורכב ומסובך מול אש אויב בלי שקדמו לכך תכנונים מפורטים.

תכנון מפורט נוסף קדם להכנות שעשו הצלבנים לקראת ההתקפה של המוסלמים ב־5 באוגוסט. אמברואז אומנם אינו מזכיר דיונים על תוכנית הפעולה, אולם הוא מתאר בפירוט רב את מרכיביה. כזכור הייתה זאת תוכנית מורכבת שכללה הפעלה של כוח מפוצל – על חומות העיר ועל החוף הצפוני מחוץ לחומות – תוך סיוע הדדי ביניהם. ושוב: קשה להעלות על הדעת פעולה כל כך מורכבת בלי שיקדם לה תכנון מדוקדק.

ניתן אפוא לראות שמערכת יפו אינה מתאפיינת בהסתערות מצח בלתי מחושבת של הנוצרים על המוסלמים, אלא מדובר במערכה שאותה תיכננו מפקדי צבא שידעו היטב את מקצועם ושהובילו את אנשיהם להסתערות רק כאשר העריכו כי טובים סיכוייהם להצליח.

אש ותמרון בצבא הצלבנים

במערכה הזאת הביאו הצלבנים לידי ביטוי את שני המרכיבים הבסיסיים של כל פעולת מלחמה: אש ותמרון.

אין ספק שהתמרון הבולט ביותר במערכה כולה היה האיגוף הימי והנחיתה תחת אש בחוף יפו. יכולתם של הנוצרים להעביר כוחות דרך הים ועל־ידי כך להימנע מלנוע בנתיב היבשתי –

החל מנפילת עכו, דרך קרב ארסוף וכלה במערכה על יפו - סבלו הגייסות המוסלמיים ממורל נמוך והפגינו חוסר רצון להילחם בצלבנים, שבהם ראו כוח עדיף בכושר לחימתו

שבדיעבד התברר כי הוא חסום – ולהגיע בתוך זמן קצר ליפו היא שהצילה את העיר ולמעשה הכריעה את המערכה.

האיגוף הימי של הצלבנים הסתיים בנחיתה מרהיבה: האוניות התקרבו לחוף החולי שמצפון ליפו, והקשתים שעליהן פתחו באש כבדה לעבר הפרשים המוסלמים שנערכו על החוף. הירי של הקשתים הניס את הפרשים ואיפשר לחיילי הרגלים של הצלבנים, שבראשם עמד ריצ'רד לב הארי, לקפוץ מהאוניות למים הרדודים ומשם להסתער על החוף. כל עוד היו חיילי הרגלים של הצלבנים מרוחקים מהמוסלמים, המשיכו הקשתים

המקורות מזכירים גם שלוש החלטות אסטרטגיות שקיבל צלאח א־דין על סמך מידע מודיעיני שהגיע לידי:

1. ב־23 ביולי 1192 נודע לו שכוחות גדולים של ריצ'רד יצאו לכיוון ביירות כדי לכבוש אותה, וכי הכוח הצלבני פוצל בשל כך לשניים. בהא א־דין מציין כי על סמך המידע הזה החליט צלאח א־דין לכבוש את יפו.

2. ביום שישי, 31 ביולי 1192, נודע לצלאח א־דין ממפקדיו בצפון ארץ ישראל כי ריצ'רד יצא לעבר יפו. המידע הזה הגיע באיחור של ארבעה ימים ולאחר שצלאח א־דין הסכים להפוגה בת יום. צלאח א־דין חשש שריצ'רד יספיק לנצל את ההפוגה כדי לתגבר את המצודה שבה התבצרו המגינים הנוצרים והתלבט אם לקיים את ההסכם או להפר אותו. בהא א־דין מספר

מערכת יפו הייתה אקורד סיום לסדרת הכישלונות של צלאח א־דין מול ריצ'רד

כי הפציר בצלאח א־דין להפר את ההפוגה ולהשתלט מייד על המצודה. אין ספק שאילו היה הסולטאן מקבל את העצה הזאת, היו תוצאות המערכה שונות, אולם הוא החליט לעמוד בהתחייבויותיו.

3. ביום שני, 3 באוגוסט 1192, נודע לצלאח א־דין – שוב באיחור רב – שישנו כוח צלבני נוסף, וכי הכוח הזה נע דרומה, לעבר יפו, בדרך היבשה. בעקבות המידע הזה כינס צלאח א־דין את מועצת המלחמה שלו. ההחלטה שקיבלו צלאח א־דין ויועציו הייתה לתקוף ללא שיהוי את כוח הצלבנים שנע דרומה. הציד של כוח הבלימה המוסלמי נשלח עוד באותו היום לגבעות שממזרח לרמלה, ואילו כוח הבלימה עצמו יצא לדרכו למחרת. כאשר הגיע לנחל הירקון, התקבל מידע נוסף שלפיו עצרו הצלבנים בקיסריה, וכי אין להם שום כוונה להמשיך לנוע דרומה בדרך היבשה. על סמך המידע הזה החליט צלאח א־דין לשוב ליפו ולתקוף את ריצ'רד.

מהתיאורים האלה ניתן להסיק כי למוסלמים היה שירות מודיעין טקטי, שהעביר לסולטאן ידיעות כתובות ובעל פה ממפקדיו שהיו פרוסים ברחבי הארץ. צלאח א־דין ניצל את המידע הזה כדי לקבל החלטות חשובות, אולם מהמקורות ברור שהמידע הגיע אליו באיחור ניכר – מה שפגם בטיב ההחלטות שקיבל בהסתמכו עליו.

קבלת ההחלטות בפיקוד של הצלבנים

בניגוד לדימוי הרומנטי שיש למלחמות האבירים, ולפיו היו אלה מלוות בהסתערות הרואיות ללא מחשבה, הרי שבפועל נהגו הצלבנים בזהירות רבה ונמנעו מלהטיל את כוחותיהם למערכות שתוצאותיהן לא היו ברורות מראש. יתר על כן, הצלבנים השתדלו ככל האפשר להימנע ממערכות רחבות היקף ויצאו אליהן רק בלית ברירה. אמברואז כותב בהרחבה על הדיונים האסטרטגיים והטקטיים שניהלו המפקדים הצלבנים ומאפשר לנו לעמוד על אורח החשיבה שלהם.

ההחלטה האסטרטגית החשובה ביותר התקבלה בעכו

באוניות להמטיר אש חיפוי כבדה. לאחר שהרגלים הנוצרים יצרו מגע עם הצבא המוסלמי והסתערו עליו בחרבות, פסקה אש החיפוי מהאוניות. בלי להכיר את המושג "אחריי" לחם ריצ'רד בראש אנשיו והביס את הכוחות המוסלמים שעל החוף. אלה נמלטו מזרחה, לעבר מחנהו של צלאח א־דין, והותירו את רצועת החוף בידי הצלבנים. בכך הסתיים כיבושו של ראש הגשר (שבשפה המקצועית נקרא ראש חוף).

הנחיתה הייתה תמרון המפתח של הקרב הראשון והיא הוכרעה בכוח האש של הקשתים הצלבנים ובקרבות פנים אל פנים מטווח קצר.

לאחר כמה ימים של התבצרות (בעיקר שיקום חומות יפו וביצור המחנה שהוקם מצפון לה) שוב נזקקו הצלבנים לכוח האש של הקשתים כדי להדוף את הסתערויות הפרשים המוסלמים. אמברואז מתאר בפירוט רב את מערך ההגנה שהקימו הצלבנים מצפון לעיר: המגינים ננעצו באדמה, החניתות היו מוטות קדימה, ובין כל שני רגליים ניצבו קשת וטענים. הקשתים – בעזרת הטענים – המטירו זרם בלתי פוסק של חיצים על גלי המוסלמים המסתערים. שבע פעמים הסתערו המוסלמים על הכוח הצלבני, ושבע פעמים הם נהדפו. לא הייתה להם תשובה לכוח האש העדיף של הצלבנים ולמכשול הקרקעי שהם יצרו באמצעות המגינים והחניתות המאיימות. הדבקות של הנוצרים בהגנה ה"קיפודית" אילצה את המוסלמים לתקוף בגזרה צרה צפויה, ובקרב האש בין הקשתים המוסלמים הרכובים לקשתי החי"ר של הנוצרים הייתה ידם של הנוצרים על העליונה. הסתערויות הנפל החוזרות ונשנות של המוסלמים התישו אותם – מה שאיפשר לריצ'רד לצאת ברגע המתאים להסתערות רכובה, וזו הביאה לו את הניצחון. לרשות המלך עמדו רק כ־20 אבירים רכובים – לכל הדעות כוח זעיר ביותר – אך די היה בכך כדי להביס את המוסלמים המותשים.

לוגיסטיקה

הכותבים של אותה התקופה כמעט שלא התייחסו לסוגיית הלוגיסטיקה, אך מתיאורים של הקרב ושל סדר הכוחות ניתן ללמוד את הדברים הבאים:

- השליטה בתווך הימי היא שאיפשרה להעביר את הכוחות מעכו ליפו.
- ריצ'רד נע דרומה בעיקר באוניות מלחמה, ואלה יכלו להוביל לוחמים, אך רק מעט מאוד סוסים. ואכן עיקר הכוח הרכוב – בפיקודו של מלך ירושלים, אנרי משמפן – נע בדרך היבשה, אך נעצר בקיסריה.
- העובדה שהכוח הצלבני לא סבל מרעב, מצמא (הקרבות התנהלו בחודשי יולי-אוגוסט הלוהטים!) או ממחסור בחיצים מצביעה על כך שהאספקה זרמה ללא עיכובים. מכך ניתן ללמוד שכמה מהאוניות שימשו להעברת אספקה צבאית.

בהא א־דין מתייחס מדי פעם בקצרה להיבטים לוגיסטיים של פעילות המוסלמים. הוא מציין שב־1 באוגוסט 1192 – יום הנחיתה של הצלבנים – איבדו המוסלמים חלק מהאספקה הצבאית שלהם. זה קרה כאשר הצלבנים הסתערו על המחנה המוסלמי ולכדו אותו. כמו כן הוא כותב שב־3 באוגוסט פוצלה

האספקה של הצבא המוסלמי לשניים: חלק ממנה נשלח למקום מבטחים, וחלק אחר נשלח עם הצבא שנע לעבר נחל הירקון כדי לתקוף את הצלבנים שנעו דרומה בדרך היבשה.

הגורסים לניצחון הצלבנים

מערכת יפו הייתה אקורד סיום לסדרת הכישלונות של צלאח א־דין מול ריצ'רד. את תוצאות המערכה הזאת יש לייחס הן לכשלים בהפעלת הכוח המוסלמי והן ליתרונות הבולטים של הכוח הנוצרי.

הפעלת הכוח המוסלמי

הרכב הצבא. הצבא המוסלמי של צלאח א־דין היה הטרוגני. נסיכויות שונות שהיו בשליטתו שלחו גייסות לפרקי זמן מסוימים כדי שישרתו בצבאו. הגייסות האלה לא היו מאומנים ללחימה כגוף אחד, חסרו פיקוד משותף, והיה להם עניין מועט במערכה. לכל היותר הם התעניינו בשלל שציפה להם, ומאחר שהם לא היו ממושמעים במיוחד, הרי שלעיתים הם מיהרו להתעסק בשלל ולזנוח את הלחימה. זאת הסיבה שב־31 ביולי וב־1 באוגוסט הם נכשלו בכיבוש המצודה ובהחזקת העיר. כל המקורות מדגישים שהכוחות המוסלמיים בתוך העיר לא היו מאורגנים ועסקו בביזה – מה שהקל על הצלבנים להסתער מהמצודה אל תוך העיר ולהצילה (1 באוגוסט 1192). ואם לא די בכך, הרי במערכה על יפו פקדו על הכוח המוסלמי שני מפקדים, אל־עאדל וא־זהיר – כל אחד על חייליו.

נוסף על כך יש לציין שלאורך כל התקופה הזאת – החל מנפילת עכו, דרך קרב ארסוף וכלה במערכה על יפו – סבלו הגייסות המוסלמיים ממורל נמוך והפגינו חוסר רצון להילחם בצלבנים, שבהם ראו כוח עדיף בכושר לחימתו. חוסר הביטחון הזה של הלוחמים המוסלמים נבע מאובדן עכו ומהמפלה הקשה בקרב ארסוף.

חוסר נחישות וארגון לקוי. המקורות המוסלמיים המתארים את המערכה מציינים שהכוחות המוסלמיים לא גילו נחישות רבה הן במצור על יפו, שביצורה היו חלשים יחסית, הן בהסתערות על המצודה והן במניעת הנחיתה הימית של ריצ'רד. העיר נפלה לידי המוסלמים רק לאחר חמישה ימים של מצור אינטנסיבי, ואילו הפרשים המוסלמים טואטאו בקלות יחסית מן החוף. המקורות המוסלמיים גם מדגישים כי כאשר נחתו הצלבנים בחוף שמצפון ליפו (1 באוגוסט), היו רבים מהחיילים המוסלמים עסוקים בביזה בתוך העיר ולא טרחו להצטרף למאמץ להדוף את הנחיתה.

אחת הסיבות להסתערות הלא החלטית של המוסלמים על העיר (בשלב הראשון של המערכה, עוד לפני שריצ'רד יצא לעזרתה) היה המשא־ומתן על כניעתה. כאשר נודע ללוחמים המוסלמים על המשא־ומתן, הם הבינו שלא יוכלו לבזוז את העיר, אלא יתאפשר לתושבים הנוצרים לפנותה בצורה מסודרת. בהא א־דין מציין שההבנה הזאת הביאה לירידה גדולה במוטיווציה של החיילים המוסלמים להסתער על העיר.

טכנולוגיית האש. כוח האש של המוסלמים היה נחות מזה של הצלבנים. הקשת שבה היו חמושים הפרשים המוסלמים נפלה מרובה הקשת של הצלבנים – ה־Crossbow – בטווח,

הסתערויות מתואמות הן ביום הנחיתה ב־1 באוגוסט והן ביום הקרב ב־5 באוגוסט. כמו כן ניכר שהפיקוד הצלבני תיכנן היטב את הקרבות, הציב את הכוחות בהתאם לתוכניות, והכוחות הקפידו לבצע את הוראות הפיקוד.

מערכת יפו – הרקע האסטרטגי והמערכתי והמאפיינים הטקטיים

המטרה האסטרטגית של שני הצדדים במערכה הזאת הייתה זהה: לאפשר לריצ'רד לשוב לארצו. העימות נסב למעשה על התנאים שבהם יעזוב ריצ'רד.

המטרה האסטרטגית של המוסלמים

צלאח א־דין רצה שריצ'רד יסתלק מהאזור מהר ככל האפשר, והוא ידע שגם ריצ'רד מעוניין בכך בשל צרות שהיו לו בבית. צלאח א־דין גם ידע שללא הסכם מדיני לא ימהר ריצ'רד לעזוב את ארץ ישראל. כיבוש יפו – כך העריך צלאח א־דין – ידרבן את ריצ'רד לחתום על הסכם שיהיה נוח למוסלמים, ומייד לאחר

מערכת יפו המחישה באופן ברור את היתרון שמקנה השליטה בים שיחד עם האחיזה בנמלים איפשרה לנוצרים לנייד כוחות במהירות ולבצע איגוף ימי מוצלח

מכן הוא יחזור למולדתו. הסתלקותו של ריצ'רד מהאזור הייתה חיונית למוסלמים, שכן נוכחותו הקנתה לצלבנים יתרון צבאי ניכר וחופש פעולה צבאי. כל עוד נמצא ריצ'רד בארץ ישראל – העריכו המוסלמים – הוא עלול לכבוש שטחים נוספים, אולי אפילו את ירושלים. יתר על כן, כל עוד נמצא ריצ'רד בארץ ישראל, צריך היה הצבא המוסלמי להישאר בה. כפי שכבר צוין, כלל הצבא של צלאח א־דין יחידות צבא מאזורים שונים בממלכתו, ממוצול ועד מצרים, וגם הן – לא פחות מריצ'רד – רצו לשוב הביתה.

המטרה האסטרטגית של הצלבנים

ריצ'רד שאף לעזוב את האזור בגלל בעיות בבית, אך ידע כי אם יעזוב ללא הסכם, עלולים כל הישגיו לרדת לטמיון. לכן כל מהלכיו הצבאיים נועדו לדרבן את צלאח א־דין לשאת ולתת איתו על הסכם. זאת הייתה הסיבה לכיבוש אשקלון ודרום – שני מקומות שכלל לא היו נחוצים לריצ'רד להשגת יעדו הראשוני: כיבוש ירושלים. זאת גם הייתה הסיבה ליוזמתו של ריצ'רד לכבוש את ביירות. באמצעות הפעלת הלחץ הזה רצה ריצ'רד להוכיח לצלאח א־דין כי ללא הסכם הוא עלול לאבד את כל הישגיו מקרב חיטין.

המשבר במשא ומתן כמה ימים לפני פרוץ המערכה אמור היה להבהיר למוסלמים שריצ'רד לא יקנה הסדר בכל מחיר, אלא יעמוד על כך שהוא יכלול תנאי מינימום ביטחוניים הדרושים לקיום מדינה צלבנית עצמאית. באמצעות ההגנה

בכושר חדירה ובמידת הקטלניות. היתרון הטכנולוגי הזה של הצלבנים היה גורם מרכזי בכישלון המוסלמים.

דוגמה אישית. כל המקורות – הן המוסלמיים והן הצלבניים – מציינים שריצ'רד עמד כל הזמן בראש אנשיו והשתתף בקרבות פנים אל פנים, שבהם הביא לידי ביטוי את עוצמתו הפיזית הרבה. ריצ'רד תמיד נמצא במקום שבו הייתה נקודת הכובד של המערכה תוך שהוא מפקד על אנשיו, מארגן ומעודד אותם ונלחם יחד איתם. הדוגמה האישית שהוא נתן סחפה את כל אנשיו לעמידה איתנה ולהסתערויות למרות הנחיתות המספרית הבולטת שלהם. לעומתו, צלאח א־דין שהה במשך כל המערכה ביאזור והותיר את הפיקוד בפועל בידי מפקדי משנה, שאף הם לא הצטיינו ברוח קרב. אחד ההיסטוריונים המוסלמים מדגיש כי בזמן שריצ'רד נחת מצפון ליפו, שהה א־זהיר באוהלו למרות ההתרעות שקיבל על הגעת האוניות הצלבניות.

הפעלת הכוח הצלבני

כמה נקודות ראויות לציון בנוגע להפעלת הכוח הצלבני בשל תרומתן לניצחוננו:

השליטה בים. השליטה המוחלטת של הצלבנים בים היא שאיפשרה להם לקבוע את רוב המהלכים הטקטיים במערכה. השליטה בים איפשרה להם לנייד במהירות כוחות סיוע מעכו, לנחות ביפו ולהביא לשם תגבורת מקיסריה. השליטה הזאת במרחב הימי לעומת הנחיתות ביבשה איפשרה לריצ'רד לבצע את תמרון הנחיתה. אילו התברר לו שהעיר כבר נפלה כולה בידי המוסלמים, הוא יכול היה לחזור כלעומת שבא בדרך הים בלי להסתבך בקרבות מיותרים.

מודיעין טקטי. למעט ההפתעה בנוגע למועד ההתקפה המוסלמית ביום רביעי, 5 באוגוסט, הרי שלאורך כל המערכה נהנו הצלבנים ממודיעין טקטי מצוין. הם קיבלו מידע בזמן על מצוקתה של יפו, על האפשרות לנחות מצפון לעיר ועל הצורך להימנע מהתקדמות ביבשה מדרום מקיסריה. המידע המודיעיני המדויק איפשר לצלבנים להפעיל את כוחם ביעילות ולרכזו בכל פעם באזור שבו נוכחותו הייתה הכי נדרשת.

נחישות. הצלבנים הפגינו נחישות ואומץ רב בשני קרבות ההגנה שניהלו וכן בהסתערות מול האש של המוסלמים תוך שהם חותרים להגיע לקרב מגע. ההיסטוריונים המוסלמים מציינים בהשתאות רבה את קרב ההגנה האמיץ שניהלו הצלבנים על חומות העיר. גם לאחר שנפרצה החומה, ב־30 ביולי 1192, המשיכו הצלבנים להגן בנחישות רבה על הפרצה ומנעו את חדירת המוסלמים פנימה. רק עם פריצת השער ביום שישי, 31 ביולי 1192, נסוגו המגינים למצודה. את נחישותם הרבה הפגינו הצלבנים גם בעת ההסתערות מייד לאחר שנחתו על החוף ב־1 באוגוסט והן בקרב ההגנה שניהלו ב־5 באוגוסט מול ההסתערויות החוזרות ונשנות של הפרשים המוסלמים. אין ספק שכושר העמידה שהפגינו הצלבנים ביפו נבע הן ממורל גבוה, הן מדבקות במטרה והן מההבנה כי אין להם לאן לסגת. **הפיקוד.** הפיקוד האחיד של הנוצרים (בניגוד לפיקוד המפוצל של המוסלמים) איפשר לרכז את הכוחות במהירות בנקודות התורפה, להעתיק את הכוחות מגזרה לגזרה ולבצע

העיקשת על יפו רצה ריצ'רד להבהיר לצלאח א־דין שהצלבנים לא ייסוגו משום עמדה ומשום עיר אלא בהסכם.

הנה כי כן שני השליטים – ריצ'רד וצלאח א־דין – ניסו להניע מהלך מדיני באמצעות פעולה צבאית: ריצ'רד בביירות וצלאח א־דין ביפו. במשחק השח הזה הקדים צלאח א־דין את ריצ'רד במסע אחד ואילץ אותו להכריע בין התועלת שבכיבוש ביירות לבין הנזק שבאובדן יפו. ריצ'רד החליט שחשוב לו יותר להציל את יפו וזנח את תוכניתו לכבוש את ביירות.

השיקולים המערכתיים של המוסלמים

המוסלמים החליטו לצאת למערכה ברגע שהעריכו כי אפסו סיכוייהם להשיג במשא ומתן תוצאות שישיביעו את רצונם. הם בחרו ביפו מהסיבות הבאות:

- יפו הייתה ידועה בביצוריה החלשים יחסית, והמוסלמים קיוו שיוכלו לכבוש אותה בתוך זמן קצר, עוד לפני הגעתן של תגבורות צלבניות. אשקלון לא באה בחשבון מבחינת המוסלמים, שכן ביצוריה היו ידועים בחוזקם הרב.
- כיבוש יפו היה יוצר טריז בין עכו לאשקלון ומגביל את יכולת הצלבנים לפעול מאשקלון.
- יפו הייתה הנמל הטבעי של ירושלים במשך כל שנות קיומה של ממלכת הצלבנים הראשונה, וכיבושה היה מקטין עוד יותר את יכולת הצלבנים לנסות לכבוש את ירושלים בעתיד. אשר לעצם ניהול המערכה – המוסלמים נקטו את שיטותיהם הרגילות: הטלת מצור, הפעלת מכוונות לקעקוע חומות ושימוש נרחב בחפרים. אולם רוב הצבא המוסלמי היה מורכב מפרשים, ואלה לא התאימו לסוג הלחימה הזה.

המהלכים המערכתיים של הצלבנים

- שימוש נרחב באוניות לביצוע איגוף.
- תכנון תנועה בשתי זרועות להבאת תגבורת בים וביבשה.
- שימוש נרחב ברגלים. הפעלת הרגלים בולטת הן בהגנה על יפו והן בקרבות מחוץ לחומות העיר נגד הפרשים המוסלמים. ראוי לציין שקרבות של חי"ר נגד פרשים לא היו נפוצים באותה העת, והמערכה על יפו היא חריג מהבחינה הזאת.

המאפיינים הטקטיים

- המוסלמים הפעילו את הפרשים הקשתים שלהם כפי שנהגו לעשות גם בקרבות העבר. מדובר היה בדפוס פעולה שגרתי ומוכר היטב, חסר מעוף והשראה, וסופו שכשל מול מערכת מתוחכמת יותר.
- הצלבנים הרבו להפעיל קשתים שצוידו ברובי קשת. הרובים האלה היו עדיפים על הקשת של המוסלמים הן מבחינת הטווח והן מבחינת כושר החדירה. במילים אחרות: לצלבנים הייתה עליונות טכנולוגית על פני המוסלמים.
- שימוש בכוח עזר להגברת קצב האש של הקשתים הצלבנים. הרעיון להצמיד טענים לכל קשת סייע להתגבר על המגרעת החמורה ביותר של רובה הקשת: קצב האש האיטי שלו.
- הצורך לנחות בחוף שבו נערכו כוחות האויב יצר לצלבנים בעיה קשה ביותר. הבעיה הזאת נפתרה ברמה הטקטית

באמצעות החיפוי שנתנו הקשתים מהאוניות ובאמצעות נחישות הנוחתים.

- עמידתו של ריצ'רד בראש אנשיו נסכה בהם אומץ וביטחון עצמי והייתה סיבה מרכזית לניצחונות של הצלבנים. לעומתו העדיף צלאח א־דין לנהל את המערכה מרחוק, ממפקדתו שביאזור.
- המוסלמים הפגינו מעט מאוד נחישות. במקום לנסות לכבוש את העיר בשלב הראשון של המערכה, תוך ניצול כוחם העדיף, הם העדיפו לנסות לקבלה באמצעות משא ומתן. חוסר הנכונות להילחם "עד הסוף" הביא בסופו של דבר לירידה במורל, לאובדן היוזמה ולתבוסה.

סיכום

- מערכת יפו המחישה באופן ברור את היתרון שמקנה השליטה בים. השליטה הזאת יחד עם האחיזה בנמלים איפשרה לנוצרים לנייד כוחות במהירות ולבצע איגוף ימי מוצלח. השליטה הזאת עתידה הייתה להימשך לאורך רוב המאה ה־13 – עד נפילת עכו ב־1291.
- מערכת יפו גם המחישה את עליונותו המוחצת של רובה הקשת, שבו היו חמושים הצלבנים – ה־Crossbow – על פני הקשת של המוסלמים. במילים אחרות: הצלבנים נהנו מכוח אש עדיף. ניצחונם של חיילי החי"ר האירופים על הפרשים המוסלמים הודות לעוצמת האש העדיפה שלהם הייתה בבחינת רמז לכך שהאבירים הרכובים עומדים לאבד את מעמדם, ושאת מקומם יתפסו הרגלים בעלי כוח האש המשופר.
- מערכת יפו הייתה אקורד הסיום של מסע הצלב השלישי. ריצ'רד ניצח קרב אחר קרב – בעכו, בארסוף וביפו – אך כשל בהשגת מטרתו המרכזית: כיבוש ירושלים. חמור מכך: ריצ'רד חייב היה לחזור לאנגליה. צלאח א־דין ידע שעוצמת הצלבנים נובעת במידה רבה מנוכחותו של ריצ'רד, ולכן הוא הסכים לאחר תבוסתו ביפו לעשות ויתורים טריטוריאליים קטנים לצלבנים, ובלבד שישגי הסכם ויזכה לראות את אויבו מפליג הביתה. ריצ'רד הותיר אחריו מדינה צלבנית צרה, נטולת עומק אסטרטגי, ולכן ניתן לסכם שביפו ניצחו הצלבנים בקרב, אך הפסידו את ריצ'רד ובכך גם את הסיכוי הטוב ביותר שלהם לכונן מדינה צלבנית גדולה וחזקה.

מקורות

1. Jonathan Phillips, *The Fourth Crusade and the Sack of Constantinople*, 2004.
2. Ambroise, *Estoire de la Guerre Sainte*, The Boydell Press, translated by Marianne Ailes.
3. Malcolm Cameron Lyons & D.E.P. Jackson, *Saladin - The Politics of the Holy War*, Cambridge University Press, 1982.
4. Denys Pringle, *Fortifications And Settlement in Crusader Palestine*, Ashgate, 2000.
5. Baha a Din Ibn Shaddad, *The Rare and Excellent History of Saladin*, Translated by D.S.Richards, Aashgate, 2001.
6. *Chronicle of the Third Crusade - Translation of the Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, Translated by Helen Nicholson, Ashgate.

